
UN VOIEVOD VALAH REDAT PE CAHLE PLACĂ
DESCOPERITE LA VĂLENI, JUD. DÂMBOVIȚA
(SF. SEC. XIV- ÎNCEPUTUL SEC. XV)
O FILĂ DIN REPERTORIUL ICONOGRAFIC AL CAHLELOR MEDIEVALE ROMÂNEȘTI

MARIA-VENERA RĂDULESCU

REZUMAT:

Studiul prezintă două cahle-placă, fragmentare, nesmălțuite, descoperite întâmplător, în anul 1873, la Văleni, o mică localitate situată în partea de Nord-Est a podișului Getic, la poalele Munților Carpați, pe valea râului Dâmbovița. Compoziția redă un personaj pedestru, văzut frontal, încoronat, înveșmântat în *surcot*, bogat ornamentat, având pe umeri o mantie îmblănită. Cu mâna dreaptă susține o lance, în poziție verticală, iar cu mâna stângă, ridicată, ține o daga. Realizarea plastică este opera unui meșter popular. Pe baza unor analogii stilistice cu alte artefacte, s-au putut determina modelele care au inspirat creația acestor piese. Astfel, în efigiile unor ducați emiși de Mircea cel Bătrân (1386-1418), voievodul este reprezentat încoronat, purtând *surcot* și mantie, ținând cu mâna dreaptă o lance, în poziție verticală. Pentru chenarul cahlelor de la Văleni, meșterul popular s-a inspirat din chenarul pietrei tombale a voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), lespede aflată în biserica domnească de la mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung Muscel. Pe baza acestor date, se poate deduce executarea cahlelor de la Văleni în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XIV-lea și primii ani ai secolului următor. În compoziție, presupunem că este redat voievodul Mircea cel Bătrân.

ABSTRACT: A WALLACHIAN VOIVODE RENDERED ON STOVE TILES DISCOVERIES IN VALENI, DÂMBOVIȚA COUNTY (END OF THE 14TH CENTURY – BEGINNING OF THE 15TH CENTURY). A TAB FROM THE ICONOGRAPHIC REPERTOIRE OF ROMANIAN MEDIEVAL STOVE TILES.

The study presents two fragmentary, unglazed stove tiles, discovered by chance, in 1873, in Văleni, a small town located in the North-Eastern part of the Getic Plateau, at the foot of the Carpathian Mountains, in the valley of the Dâmbovița River. The composition depicts a pedestrian character, seen from the front, crowned, draped in overcoat, richly ornamented, wearing a fur mantle over his shoulders. With his right hand he holds a lance, in a vertical position, and in his left hand, raised, he holds a dagger. The artistic creation is the work of a folk craftsman. Based on stylistic analogies with other artifacts, the models that inspired the creation of these pieces could be determined. Thus, in the effigies of ducats issued by Mircea the Elder (1386-1418), the voivode is represented crowned, wearing an overcoat and mantle, holding a lance with his right hand, in a vertical position. For the border of the Văleni tiles, the folk craftsman was inspired by the border of the tombstone of voivode Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), which is located in the royal church at the Negru Vodă monastery from the town of Câmpulung Muscel. Based on these data, it can be deduced that the tiles from Văleni were executed in the period between the end of the 14th century and the first years of the next century. In the composition, we assume that the voivode Mircea the Elder is represented.

CUVINTE CHEIE: cahle, *surcot*, mantie, coroană, lance, daga

KEYWORDS: stove tiles, overcoat, mantle, crown, lance, dagger

Documentele păstrate în arhivele interne sau externe, cercetările arheologice sistematice, dar și descoperirile întâmplătoare consemnează crâmpoșe din frământata epocă a Evului Mediu românesc. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la începutul secolului următor, Țara Românească cunoaște o perioadă de consolidare politică și economică, de organizare administrativă și militară, de înflorire culturală.

Cercetarea cahlelor medievale descoperite în România preocupă, în ultimii ani, tot mai mulți istorici și arheologi. Aceste artefacte își dovedesc importanța în completarea imaginii de ansamblu asupra civilizației unei societăți. Iconografia cahlelor medievale păstrează amprenta unui stil de viață, cu detalii privind evenimente politice, ritualuri,

situație socio-economică, relații comerciale, stiluri și influențe cultural-artistice, costume, arme, arhitectură de epocă. Atunci când sunt scoase la lumină în campanii arheologice, cercetătorul le poate integra cu ușurință într-un context cultural, politic sau social. Deosebit de dificilă este sarcina cercetătorului care studiază cahlele medievale descoperite întâmplător, cu zeci de ani în urmă, în locații aparent insignifiante, piese a căror iconografie nu oferă analogii stilistice cu artefacte de același gen.

Descrierea cahlelor

În anul 1873, un localnic din comuna Văleni, jud. Dâmbovița, a scos la lumină, în căminul casei sale, două fragmente de cahlă-placă (**a.** $13,5 \times 12,5 \times 1,7$ cm; **b.** $12 \times 14 \times 1,7$ cm) nesmălțuite, fără sistem de fixare, provenind de la două exemplare pe care se distingea, în relief, un decor similar¹ (**Pl. I/ a, b**). S-a calculat că dimensiunea inițială a unei piese, de formă dreptunghiulară, a fost de circa $20 \times 15 \times 1,7$ cm. Pieseile au fost confecționate din pastă de lut omogenă, având în compoziție, ca degresant, nisip de granulație mijlocie și rare paiete de mică. Motivul decorativ a fost imprimat cu un tipar de lemn; coacerea ceramicii este oxidantă-completă. Cahlele sunt acoperite cu șlem roșu-cărmiziu, culoare ce scoate în evidență ornamentul. Pieseile nu prezintă urme de ardere secundară.

Prin reconstituirea compoziției, pe computer (**Pl. I/c**) și grafică (**Pl. III/b**), s-a întregit imaginea unui personaj pedestru, văzut frontal. Fizionomia se distinge greu, din cauza realizării superficiale a tiparului și a uzurii piesei. Fața personajului este ovală, cu bărbie ascuțită, ochii rotunzi, nasul drept, barba scurtă. Părul încadrează figura până la nivelul urechilor, iar deasupra părului, câteva mici proeminențe triunghiulare sugerează o podoabă pentru cap (coroană, diademă?). Costumul se compune dintr-o piesă *surcot*², la baza gâtului, mulată pe bust, cu mâneci lungi și jupa până la genunchi. În zona șoldurilor și a coapselor, jupa formează clini sau pliuri. Mijlocul este marcat cu o cingătoare lată, subliniind silueta. Această piesă de costum este bogat împodobită cu un model țesut sau brodat, probabil o mătase broșată sau un alt material prețios. Peste această vestimentație, personajul poartă o mantie îmblănită, susținută pe umeri. Sub antebratul stâng sunt redată câteva mici muluri verticale, asupra cărora vom reveni mai jos. Încălțăminte are un toc mic. Personajul susține cu mâna dreaptă o lance, în poziție verticală. Cu mâna stângă, ridicată, ține o altă armă, probabil o daga. Este figurat un luptător într-o ipostază combinată de veghe și acțiune. Scena este încadrată într-un chenar vegetal stilizat, lat de 3 cm, compus din vrejuri ce se dezvoltă șerpuit de-a lungul celor patru laturi ale teracotei. Pe latura superioară a chenarului, central, este schițat conturul unei căsuțe, cu acoperișul în două ape. Compoziția constituie un unicat în repertoriul iconografic al cahlelor medievale descoperite pe teritoriul României.

Tehnica rudimentară de execuție (grosimea plăcilor și calitatea pastei de lut, cu aspect de cărămidă), precum și rezolvarea plastică primitivă a motivului decorativ, în limitele artei populare naive a creștăturilor în lemn, înscriu cahlele de la Văleni printre cele mai vechi plăci ceramice muntenesti cunoscute. Cu toate stângăciile de meșteșug, aceste plăci decorative de lut prezintă o certă valoare de document istoric.

Analiza compoziției, cu referire la costumul și armele personajului reprezentat, precum și decorul chenarului, ne-au orientat datarea, dintru început, spre a doua jumătate a secolului al XIV-lea, sau începutul secolului următor. Vom susține această încadrare cronologică prin comparații stilistice cu alte genuri de obiecte, din perioada istorică enunțată, artefacte ce credem că au inspirat creația meșterului popular de la Văleni.

Caracteristicile costumului și tipologia armelor.

Pornind de la premiza că personajul figurat pe fragmentele de cahlă de la Văleni ar putea fi un suveran, deoarece poartă coroană, am selectat imaginea voievozilor reprezentați în frescele bisericilor, pe icoane sau în efigiile monetare, în cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea - începutul secolului următor.

Fresce. Amintim astfel, pentru început, costumul aulic redat în două dintre frescele bisericii domnești „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș. Deasupra intrării din pronaos în naos, icoana „Deisis” redă în partea de jos a scenei, la picioarele Mântuitorului, chipul voievodului-donator, probabil Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364). Voievodul, încoronat, este înveșmântat într-o tunică (*surcot*) scurtă, prețioasă, încinsă pe șolduri cu o valoroasă

¹ Pieseile au fost descoperite de Constantin Lungeanu și donate Muzeului orașenesc din Câmpulung Muscel. În prezent fac parte din colecțiile Muzeului Național de Artă al României (MNAR), nr. inv. a. 4121/ C 430; b. 5663/C 602. Mulțumim conducerii MNAR pentru aprobarea de a cerceta și publica aceste piese.

² Termenul *surcot* este preluat din limba franceză și denumește un anumit tip de veșmânt medieval european care apare la mijlocul sec. XIV; Dicționar de artă 1998, 145; Violet le Duc 1873, 343-395, Fig. 8, 19, 20.

centură de cavalier; poartă pantaloni mulați pe picior³. Este moda caracteristică costumului cavaleresc de curte (*pourpoint*) din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, purtat în Vestul Europei⁴. În aceeași biserică, pe perețele de Vest al naosului, este reprezentat voievodul ctitor Vladislav-Vlaicu (1364-cca 1377) și Doamna Ana (Pl. II/a). Voievodul, încoronat, poartă o tunică (*surcot*) scurtă, elegantă, și pantaloni; peste acest costum ajustat pe corp este redată mantia de aparat⁵. Pe șolduri se sprijină centura de cavalier care susține o daga. Amintim, în continuare, chipul voievodului ctitor Mircea cel Bătrân (1386-1418), zugrăvit prin anii 1390-1391, alături de fiul său Mihail, în tabloul votiv de la biserica mare a mănăstirii Cozia (Pl. II/c). Suveranul, încoronat, este înveșmântat într-o tunică (*surcot*) cu jupă scurtă, mulată pe corp, dintr-o țesătură scumpă, bogat ornamentată, și ciorapi-pantaloni, *chaussette*, brodați în dreptul genunchilor cu acvila bicefală; pe șolduri se sprijină centura de cavalier care susține, și în acest caz, o daga⁶. Veșmântul se completează cu mantia de sorginte bizantină, prinsă pe umărul drept cu o agrafă. Această frescă, la care se vor aduce mici modificări, va servi mai apoi, ca model, pentru redarea voievodului în Biserica episcopală Curtea de Argeș, ctitorie din anul 1517 a voievodului Neagoe Basarab (1512-1521), și în Bolnița de la Cozia, ctitorie a voievodului Radu Paisie (1542-1543).

În aceeași perioadă istorică, suveranii din lumea balcanică, precum Ștefan Lazarevici, principe (1389-1402) și despot al Serbiei (1402-1427), redat în fresca de la mănăstirea Manasijsa (Pl. II/d) și Ivan Șișman, țar al Bulgariei (1371-1395), redat în Tetraevanghelia lui Ioan Alexandru (Pl. II/e), apar încoronați și aureolați, înveșmântați în costume imperiale de sorginte bizantină, cu capătul lorosului (diadima) adus peste antebrațul stâng. O altă vestimentație, compusă dintr-o piesă *surcot*, lungă până la genunchi, bogat împodobită, și o mantie împlănită, poartăarele cneaz de Moscova-Vladimir, Vasili I Dmitrievici (1389-1425), redat încoronat, într-o broderie realizată la începutul secolului al XV-lea, pearele saccos al mitropolitului Photius⁷ (Pl. II/f).

Icoane. La mănăstirea Lavra de la Muntele Athos se află icoana „Sfântul Athanasie”, dăruită de voievodul valah Vladislav-Vlaicu și Doamna Ana⁸. Pe lateralele ferecăturii acestei icoane sunt redați donatorii. Voievodul, încoronat, este înveșmântat într-o tunică (*surcot*) scurtă, pantaloni mulați pe picior și mantie; în dreptul șoldurilor, centura de cavalier susține o daga⁹ (Pl. II/b). Reprezentarea este asemănătoare cu cea a frescei de la biserica domnească „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș, cu observația că acum jupa prezintă pliseuri¹⁰.

Monede. Se cunoaște faptul că, în executarea efigiilor monetare se urmărește combinarea realismului chipurilor cu elemente reprezentative de costum și însemne heraldice. În efigia monetară românească, reprezentarea voievodului cu lance verticală este întâlnită pentru prima dată la emisiunile lui Radu I (cca 1377 - cca 1383). Personajul poartă armură de cavalier¹¹. Asemănări evidente cu personajul redat pe cahelele de la Văleni ne oferă studiile de iconografie referitoare la efigiile monedelor emise de voievodul Mircea cel Bătrân, fiul voievodului Radu I. Aceste monede cunosc, însă, o varietate de tipuri și variante, ca atare, și de efigii¹². Viteazul voievod Mircea era reprezentat înveșmântat uneori în saccos, alteori în costum de cavalier occidental (*surcot*), cu sau fără mantie, înarmat fie cu sabie, fie cu lance, în alte cazuri cu buzdugan. Reprezentările din efigii aveau, desigur, și un rol propagandistic. Am selectat deci, dintre acești ducați, mai întâi, efigiile unde voievodul este reprezentat în picioare, văzut frontal, încoronat, îmbrăcat în *surcot*, veșmânt încins cu o centură de cavalier și purtând pe umeri o mantie împlănită. Cu mâna dreaptă ține o lance, în poziție verticală, iar cu mâna stângă globul cruciger (Pl. III/a). Pe revers este redată stema Țării Românești¹³. Acest tip monetar a fost emis, probabil, în perioada anilor 1401-1415¹⁴.

Deoarece, pe cahelele de la Văleni, personajul ține cu mâna stângă o a doua armă, am selectat, în continuare, dintre efigiile ducaților aceluiși emitent, reprezentarea voievodului ținând o spadă. Într-o astfel de efigie, Mircea cel Bătrân, încoronat, este înveșmântat, de asemenea, în costum de cavalier occidental, *surcot*, cu o jupă plisată,

³ Nicolescu 1970, 91-93, Fig. 19; vezi și notele nr. 1 și 2.

⁴ Enlart 1927, III, 71-72.

⁵ Nicolescu 1970, 92.

⁶ Chihaia 1974, 171.

⁷ Bank 1985, Fig. 300; 302; 303; catalog p. 327: nr. 300-304. Marele saccos al mitropolitului Photius, broderie cu fir de aur, argint, mătase și perle, se păstrează la Muzeul din Kremlin, Moscova.

⁸ Beza 1937, 39 - 40, 48 - 49; Năsturel 1951, 308-314; Nicolescu 1970, 92; Constantinescu 2010, 26-32, Fig. 4.

⁹ Chihaia 1974, 171.

¹⁰ Chihaia 1974, 179.

¹¹ Moisil 1915, 128-135; Chihaia 1974, 167-176; Știrbu 1981, 75, Pl. V/1-3; Iliescu 2008, 331 - Fig. nr. 29.

¹² Pentru tipurile monetare ale ducaților emise de Mircea cel Bătrân: Iliescu 1956, 304-306; Chihaia 1974, 161-191; Știrbu 1981, 75-86; Iliescu 2008, 115-273; bibliografia problemei întocmită de E. Oberländer-Târnoaveanu, 281-315.

¹³ Chihaia 1974, 186-187; Știrbu 1981, Pl. VI/11-13; Iliescu 2008, 254-264 (nr. 295-325), Fig. 59-61.

¹⁴ Iliescu 1956, 304-307; Chihaia 1974, 166, tipul monetar nr. 6.

având pe șolduri centura de cavaler, iar pe umeri o mantie lungă, împlănită cu hermină. În mâna dreaptă ține o spadă, cu vârful în sus, iar în mâna stângă globul cruciger¹⁵ (Pl. III/d). Săbiile se foloseau frecvent la finele celui de al XIV-lea veac; ele erau ușor de mănuit și eficiente în luptă. Săbiile erau aduse din Transilvania sau Polonia¹⁶. S-a considerat că sabia cu vârful în sus, întâlnită și la monedele bosniace emise în timpul dinastiei Cotormanic, poate fi explicată, ca o identitate de simboluri, prin legături dinastice ale voievozilor valahi cu banii Bosniei, corespunzând, în același timp, cu unele relații politice efective¹⁷. Această grupă monetară, se presupune că a fost emisă în Țara Românească în perioada anilor 1396-1400¹⁸.

Referitor la vestimentația lui Mircea cel Bătrân redată pe cele două tipuri de efigii enunțate mai sus, Pavel Chihaia observa: *“veșmântul de origine occidentală al voievodului (“surcota” cu jupă plisată), asociat cu piese tipice (mantia închisă în față, cu căptușeală de blană) este unul dintre cele pe care le purta voievodul; el a fost gravat după realitate. Coroana și globul cruciger sunt atipice, ele făcând parte din recuzita reprezentărilor monetare ale epocii, putând fi găsite atât în occident cât și pe aria balcanică”*¹⁹.

Studiile de numismatică medievală consemnează că emiterea tipurilor monetare cu efigia voievodului Mircea cel Bătrân corespunde, cronologic, perioadei de maximă dezvoltare economică și stabilitate politică. Este perioada unei reforme a sistemului monetar. Paralel cu folosirea efigiilor voievodale, se înregistrează îmbunătățiri substanțiale ale metalului prețios și o creștere ponderală a noilor emisiuni²⁰.

Analizând în compoziția cahlelor de la Văleni, fizionomia personajului, vestimentația, precum și piesele de armament, observăm următoarele asemănări cu efigiile tipului monetar *voievodul Mircea cel Bătrân în costum de cavaler (surcot)*, cu mantie și lance dreaptă: personajul, pedestru, este prezentat frontal, are fața ovală, ochii rotunzi, nasul drept, barba scurtă, părul până la nivelul urechilor. Deasupra capului, cele trei proeminente triunghiulare sugerează o coroană. Vestimentația se compune dintr-un costum de cavaler, bogat ornamentat, și o mantie împlănită, susținută pe umeri. Un amănunt al compoziției teracotelor sunt acele mici proeminente verticale redată sub antebrațul stâng al personajului (Pl. III/c). Este, după părerea noastră, o preluare neînțeleasă de meșter, a unui detaliu din efigiile monetare voievodale, detaliu ce corespunde degetelor mâinii stângi a voievodului, cea care ține globul cruciger. Pe efigiile ducăților nu se poate distinge tipul de încălțăminte purtată de voievod, dar redarea acestuia cu toculeț, pe teracote, corespunde, bănuim, unui model real.

Meșterul creator al tiparului teracotelor de la Văleni a preluat, dintre efigiile ducăților care îl prezintă pe Mircea cel Bătrân în costum de cavaler, cu *surcot* și mantie, înfățișarea acestuia ținând în mâna dreaptă lancia, cu fierul romboidal, în poziție verticală. Este de subliniat însă că, pe cahle, personajul ține în mâna stângă o daga, înlocuind globul cruciger redat pe monede. Arma, numită *daga*, are o lungime de cca 50 cm. și se caracterizează printr-o lamă în secțiune triunghiulară, alteori patrată, și un vârf foarte ascuțit. Este mănuită cu mâna stângă. În Europa este folosită din secolul al XIV-lea²¹. Unul dintre locurile de proveniență a fost Italia. Arma pe care personajul redat pe cahle o ține în mâna stângă are o lungime ce se poate încadra în cea a unei daga, vârful ascuțit, iar pe lamă sunt trasate mici triunghiuri, probabil pentru a sugera cele trei muchii. Arma daga este redată și în alte reprezentări ale voievozilor români din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Astfel, voievodul Vladislav-Vlaicu este înfățișat, atât pe ferecătura icoanei „Sf. Athanasie” dăruită Mănăstirii Lavra de la Muntele Athos, cât și în fresca din naosul bisericii domnești „Sfântul Nicolae” de la Curtea de Argeș, având atașată la centura de cavaler o daga²². Voievodul Radu I este înfățișat în efigiile sale monetare având atașată la centură o spadă, în partea stângă și o daga în partea dreaptă²³. Voievodul Mircea cel Bătrân este reprezentat, în fresca de la biserica mare de la Cozia, având atașată la centura de cavaler, o daga. Se știe că dagaua era singura armă care se purta și cu costumul civil²⁴.

Chenarul

Decorul chenarului cahlelor de la Văleni redă un motiv vegetal stilizat, asemănător cu decorul chenarului pietrei funerare a voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), păstrată în biserica mănăstirii Negru Vodă din

¹⁵ La alte serii monetare mantia lipsește; pe revers este gravat bustul lui Iisus Christos; Știrbu 1981, 76-77, Pl. VI/9; Iliescu 2008, 249-252 (nr. 285-292), Fig. 55-56.

¹⁶ DRH, I, B, 100-101 - doc. 50, 107-108 - doc. 54; Vlădescu 1974-1975, 161-162, Fig. 10, 11.

¹⁷ Chihaia 1974, 181.

¹⁸ Iliescu 1956, 304-307; Chihaia 1974, 166, tipul nr. 2.

¹⁹ Chihaia 1974, 183.

²⁰ Știrbu, Stancu 1982, 66.

²¹ Violet le Duc 1874, 315-325 (lb. fr. dague).

²² Chihaia 1974, 171.

²³ Chihaia 1974, 171.

²⁴ Chihaia 1974, 171; Violet - le- Duc 1874, 323; Violet - le- Duc 1873, 363.

Câmpulung Muscel, biserică domnească²⁵ (**Pl. IV/a, b**). Chenarul pietrei tombale a atras atenția istoricilor de artă, aceștia oferind interpretări personale privind elementele vegetale folosite ca motiv decorativ. Astfel, Corina Nicolescu menționa: „(...) de jur împrejur un chenar sculptat cu flori de cerceluș. Acest gen de decorație și dispoziție a decorului marginal va reapare în sculptura funerară abia în secolul XVII-XVIII”²⁶. Virgil Vătășianu nota: „Singura podoabă o constituie bordura săpată cu vrejuri compuse dintr-o tulpină cu semipalmete și calice mici așezate între câte o pereche de frunze. Motivul decorului în relief plat e familiar artei bizantine (...) și apariția lui în Țara Românească și apoi în Moldova nu poate fi explicată decât din această sursă, singura care a păstrat neștirbită continuitatea, fiind în măsură să influențeze în mod direct sculptura decorativă românească”²⁷. O analiză aprofundată a pietrei funerare a voievodului Nicolae Alexandru Basarab o datorăm lui Pavel Chihaia²⁸. Acesta semnalează decoruri asemănătoare la pietrele funerare din Bosnia-Herțegovina, databile la jumătatea secolului al XIV-lea și în secolul următor: „Pe o astfel de piatră de mormânt constatăm un ornament asemănător cu cel de pe piatra lui Nicolae Alexandru, adică un vrej sinuos cu flori în trei petale între trei sepale”²⁹. Chihaia făcea referire la piatra funerară de la Karaula, una dintre cele cercetate de Šefic Bešliagić, la Duvanjsko Polje, databilă în sec. XIV-XV, perioadă de independență a statului Bosniac, așa cum o numea autorul sârb al studiului³⁰ (**Pl. IV/f**). Motivul decorativ al chenarului pietrei funerare voievodale de la Câmpulung își găsește asemănări și la alte câteva dintre pietrele funerare cercetate la Duvanjsko Polje, precum cea de la Sarajlje (**Pl. IV/d**), și cea de la Letka (**Pl. IV/e**). Chihaia mai amintea prezența acestui motiv decorativ și în Macedonia de Nord: „Un alt ornament cu aceeași schemă compozițională - flori compuse din trei petale, de asemenea anguloase (dar fără sepale)- găsim la ancadramentul de piatră al porții meridionale din biserica de la Lesnovo (1341), lucrată în tehnica mēplat, dar fără modelaj sau cizeluri, tehnică în care a fost realizată și piatra lui Nicolae Alexandru”³¹ (**Pl. IV/g**). Revenind la motivul decorativ al chenarului teracotelor de la Văleni, considerăm că asemănarea acestuia cu decorul chenarului pietrei funerare voievodale de la Câmpulung se explică prin cunoașterea directă a lespezii de către meșterul cahlelor. De altfel, piatra funerară lucrată în calcar de Albești, localitate situată în apropiere de Câmpulung, este posibil să fi avut un meșter cioplitor tot din zonă. În acest context, ne permitem o ipoteză privind motivul decorativ al chenarului pietrei tombale. Acesta pare a reda, printre vrejuri, flori de crin, simbol regal, o mărturie a autonomiei politice a țării. Inscripția de pe piatra tombală îl numea pe voievod „marele și singurul stăpânitor domn”. La Biserica domnească din Curtea de Argeș, în scena „Deisis”, voievodul Nicolae Alexandru Basarab este reprezentat purtând coroana princiară cu flori de crin³².

Meșterul popular de la Văleni, necunoscând înțelesul unor simboluri, precum florile de crin, folosește în chenarul cahlelor doar linia șerpuită a vrejurilor.

Comuna Văleni

Localitatea se află în partea de nord-est a Podișului Getic, la poalele Munților Bucegi, pe valea râului Dâmbovița, la distanță de 32 km de municipiul Câmpulung Muscel, 45 km de orașul Târgoviște și 45 km de orașul Pitești.

Localitatea Văleni făcea parte, la sfârșitul secolului al XIX-lea, din plasa Argeșel a județului Muscel și se compunea din satele Lunca, Plopișoru, Văleni și Vrăbiești³³. În anul 1950, comuna a devenit parte a raionului Muscel din regiunea Argeș, iar în anul 1968, când se revine la organizarea administrativă pe județe, județul Muscel fiind desființat, comuna a fost transferată la județul Dâmbovița³⁴.

Concluzii

Meșterul popular de la Văleni a fost inspirat, în creația sa, de artefacte cu care a venit în contact direct: piatra tombală a voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), de la biserica domnească din Câmpulung Muscel și, în mod deosebit, de unele efigii ale ducaților emiși de voievodul valah Mircea cel Bătrân (1386-1418). Asemănarea imaginii de pe teracote cu efigiile monetare menționate mai sus ne legitimează ipoteza că meșterul a dorit a-l înfățișa chiar pe marele voievod, în dorința de a-și venera conducătorul. Chipul acestui suveran trebuie

²⁵ Piatra funerară (1,05 × 0,94 × 0,14 m) păstrează în câmp inscripția morții voievodului: 16 noiembrie 6873 (= 1364).

²⁶ *Scurtă istorie a artelor* 1957, 55-57, Fig. 50.

²⁷ Vătășianu 1959, I, 338, Fig. 293.

²⁸ Chihaia 1974, 212-219.

²⁹ Chihaia 1974, 215, vezi și nota nr. 41.

³⁰ Bešliagić 1956-1957, 375-396.

³¹ Chihaia 1974, 315, nota 42; Millet 1939, 146 - Fig. 163, 149.

³² Holban 1962, 336.

³³ Lahovari, Brătianu și Tocilescu 1902, 730-731.

³⁴ Legea nr. 3/1968.

să fi fost cunoscut multora dintre supușii săi, oșteni participanți la campaniile militare³⁵. Recunoscut pentru buna organizare economică și administrativă a țării, pentru spiritul său cucernic și, în mod deosebit, pentru vitejia pe câmpul de luptă, în păstrarea independenței tânărului stat valah - Țara Românească, domnul se bucura de autoritate și respect. De altfel, chiar contemporanii săi otomani îl apreciau drept principele, dintre creștini, cel mai viteaz și cel mai ager, *vir inter christianos fortissimus et acerrimus*³⁶.

Meșterul popular, obișnuit cu arta cioplirii lemnului, deși are unele stângăcii în redarea chipului sau a proporțiilor personajului reprezentat, reușește, prin redarea coroanei și a costumului de aparat, să exprime destul de clar esențialul, și anume rangul social al acestuia, de suveran. Piesa de vestimentație *surcot*, dintr-un material scump, cu o broderie elaborată, precum și mantia îmblănită, probabil cu hermină, centura, dintr-un metal desigur prețios, constituie un nou document important referitor la costumele aulice în cel de al XIV-lea secol - începutul secolului următor. Bănuim că redarea pe cahle a acestui costum este rezultatul unei observații directe și foarte atente de către meșter a modelului său. Nu mai puțin importante sunt armele pe care personajul le ține în mâini, lancea și dagaua încadrate tipologic în secolele XIV-XV. Pe teracote a fost figurat un personaj înarmat, simbol al vitejiei, veghind la securitatea teritoriului pe care îl guvernează. Gestica, cu brațul stâng înarmat și ridicat, gata de atac, creează dinamism imaginii și dezvăluie, totodată, o stare de încordare. Meșterul se exprimă vizual sugerând tumultul unei epoci, pe câmpul de luptă. Teracotele de la Văleni se înscriu ca piese decorative de excepție, cu încărcătură emoțională, putând fi considerate mărturii ale venerației unui contemporan pentru voievodul său.

BIBLIOGRAFIE

- Bank, A. 1985. *Byzantine Art in the Collections of Soviet Museums*. Leningrad: Aurora Art Publishers.
- Beșlagiĉ, Š. 1956-1957. Les "Stećak" de Duvanjsko Polje. *Starinar* VII-VIII: 375-396.
- Beza, M. 1937. *Urme românești în Răsăritul ortodox*, ediția a 2-a. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.
- Chihaia, P. 1974. *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*. București: Ed. Meridiane.
- Constantinescu, N. 2010. Basarab I și Vladislav I la Argeș - Mărturii din biserica domnească „Sf. Nicolae” - 1. Data executării grafitului cu știrea morții lui Basarab I. - 2. Din nou despre Vlaicu Vodă - ctitor și donator la Athos. *Argesis. Studii și comunicări. Seria Istorie* XIX: 21-42.
- Dicționar de artă* 1998. *Dicționar de artă. Forme, Tehnici, Stiluri artistice*, vol. II, M. Popescu (coord.). București: Ed. Meridiane.
- DRH I, B. 1966. *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, I, volum întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București: Editura Academiei R. S. R.
- Enlart, C. 1927. *Manuel d'archéologie française - depuis le temps mérovingien jusqu'à la Renaissance*, tom. III. Paris: Editions Auguste Picard.
- Holban, M. 1962. Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină. *Studii. Revistă de istorie*, XV, nr. 2: 315-347.
- Iliescu, Oct. 1956. Cu privire la problema realizării unui „corpus” al monedelor feudale românești. *Studii și Materiale de Istorie Medie* I: 285-323.
- Iliescu, Oct. 2008. *Monedele lui Mircea cel Bătrân*. Brăila: Ed. Istros.
- Istoria românilor* 2012. *Istoria românilor. De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, vol. IV, ediția a 2-a, coordonatori: acad. Șt. Ștefănescu, acad. C. Mureșan, acad. I. A. Pop, București: Ed. Enciclopedică.
- Lahovari, G. I., Brătianu, C. I., Tocilescu, G. I. 1902. *Marele Dicționar Geografic al României*, 5. București: Stab. grafic J. V. Socecu.
- Leunclavius, J. 1591. *Historiae Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII*. Frankfurt: Apud heredes Andreae Wecheli, Claudium Marnium & Ioann. Aubrium.
- Millet, G. 1919. *L'ancien art serbe. Les églises*. Paris, éditeur E. de Boccard.

³⁵ Istoria Românilor 2012, 307-318.

³⁶ Leunclavius 1591, col. 418.

- Moisil, C. 1915. Efigiile monetare ale domnilor români. *Buletinul Societății Numismatice Române* XII, nr. 25: 128-135.
- Năsturel, P. Ș. 1951. Aux origines des relations roumano-athonites: l'icône de Saint Athanase de Lavra du voïvode Vladislav, *Actes du VI-e Congrès d'Études byzantines, Paris, 1948*, t. II. Paris: 307-314.
- Nicolescu, C. 1970. *Istoria costumului de Curte în Țările Române*. București: Ed. Meridiane.
- Scurtă istorie a artelor 1957. *Scurtă istorie a artelor plastice în RPR. I. Arta românească în epoca feudală*. București: Ed. Academiei R. P. R.
- Știrbu, C. 1981. Effigies conventionnelles et effigies-portrait dans l'art monétaire de la Valachie et de la Moldavie du XIVe au XVIIIe siècles, în: *La numismatique source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées. Travaux présentés au XVe Congrès International des Sciences Historiques, Bucarest, 11 Août, 1980*: 75 - 87. București: Editura Științifică și enciclopedică.
- Știrbu, C. și Stancu, P. 1982. Observații asupra emisiunilor monetare ale Țării Românești (1365 - 1418) pe baza analizelor prin metode nucleare. *Cercetări Numismatice* 4: 57- 93.
- Vătășianu, V. 1959. *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I. București: Ed. Academiei R. P. R.
- Viollet le Duc, E. E. 1873. *Dictionnaire raisonné du Mobilier français de l'époque Carolingienne a la Renaissance*, t. IV. Paris: A. Morel & Cie Editeurs.
- Viollet le Duc, E. E. 1874. *Dictionnaire raisonné du Mobilier français de l'époque Carolingienne a la Renaissance*, t. V. Paris: A. Morel & Cie Editeurs.
- Vlădescu, Cr. 1974-1975. Arme albe și armuri folosite de oștile române în secolul al XVI-lea. *Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară*, tom 7- 8: 151-180.

Ilustrație

Pl. I. a. b. Cahle placă (fragmente), Văleni, jud. Dâmbovița, sf. sec. XIV- începutul sec. XV; **c.** cahlă-placă, Văleni, jud. Dâmbovița (reconstituire pe computer).

Pl. II. a. Vladislav Vlaicu și Doamna Ana - ctitori, frescă, Biserica Domnească „Sf. Nicolae”, Curtea de Argeș, <https://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-domneasca-sfantul-nicolae-curtea-arges-123583.html>; **b.** Vladislav-Vlaicu, donator, detaliu de pe rama icoanei „Sfântul Athanasie”, Marea Lavră, Muntele Athos (Beza 1937); **c.** Mircea cel Bătrân și fiul său Mihail - ctitori, frescă, Biserica Mănăstirii Cozia, cca. 1390-1391, <https://ziarullumina.ro/educatie-si-cultura/interviu/mircea-cel-batran-vrednic-aparator-de-neam-si-de-tara-130285.html>; **d.** Ștefan Lazarevici, principe 1389-1402 și despot al Serbiei 1402-1427, frescă de la mănăstirea Manasija, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stefan_Lazarevic-freska.JPG; **e.** Ivan Șișman, țar al Bulgariei 1371-1395, în Tetraevanghelia lui Ivan Alexandru https://en.wikipedia.org/wiki/Ivan_Shishman_of_Bulgaria#/media/File:IvanShishman.jpg; **f.** Vasili I Dmitrievici, mare cneaz de Moscova - Vladimir, 1389 - 1425, broderie pe sacosul mitropolitului Photius (detaliu), prima jumătate a secolului al XV-lea (apud Bank 1985, Fig. 302).

Pl. III. a. Ducat (avers) cu efigia lui Mircea cel Bătrân (foto MNIR); **b.** cahlă descoperită la Văleni, reconstituire grafică de Simona Movilă; **c.** cahlă descoperită la Văleni (detaliu); **d.** ducat (avers) cu efigia lui Mircea cel Bătrân (Iliescu 2008, Fig. 59; foto MNIR).

Pl. IV a.b. Piatra funerară a voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), biserica M-rii Negru Vodă, Câmpulung Muscel (apud Vătășianu 1959); **b.** detaliu chenar; **c.** cahlă descoperită la Văleni (detaliu chenar); **d.** latura de sud a monumentului funerar nr. 2 de la Sarajlije, Bosnia-Herțegovina (apud Beșlagiș 1956-1957, Fig. 24); **e.** latura de sud-vest a unui monument funerar din necropola de la Letka, Bosnia-Herțegovina (apud Beșlagiș 1956-1957, Fig. 19); **f.** Dală funerară în necropola Karaula, la Duvno, Bosnia-Herțegovina (apud Beșlagiș 1956-1957, Fig. 2); **g.** Poarta meridională a bisericii de la Lesnovo, 1341 (apud Millet 1911, Fig. 163).

Illustration

Pl. I. a. b. Stove tiles (fragments), Văleni, Dâmbovița county, end of the 14th century - beginning of the 15th century; **c.** stove tiles, Văleni, Dâmbovița county (computer reconstruction).

Pl. II. a. Vladislav Vlaicu and Doamna Ana - founders, fresco, Royal Church "St. Nicolae", Curtea de Argeș, <https://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-domneasca-sfantul-nicolae-curtea-arges-123583.html>; **b.** Vladislav-Vlaicu, donor, detail from the frame of the icon of Saint Athanasius, Great Lavra, Mount Athos (Beza 1937); **c.** Mircea the Elder and his son Mihail - founders, fresco, Cozia Monastery Church, cca. 1390-1391, <http://ziarullumina.ro/mircea-cel-batran-vrednic-aparator-de-neam-si-de-tara-130285.html>; **d.** Stefan Lazarevici, prince 1389-1402 and despot of Serbia 1402-1427, fresco from the Manasija monastery, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stefan_Lazarevic-freska.JPG; **e.** Ivan Shishman, tsar of Bulgaria 1371-1395, in the Tetraevangelia of Ivan Alexander, https://en.wikipedia.org/wiki/Ivan_Shishman_of_Bulgaria#/media/File:IvanShishman.jpg; **f.** Vasili I Dmitrievich, Grand Duke of Moscow - Vladimir, 1389 - 1425, embroidery on the sakkos of the Metropolitan Photius (detail), first half of the 15th century (apud Bank 1985, Fig. 302).

Pl. III. a. Ducat (obverse) with the effigy of Mircea the Elder (MNIR photo); **b.** stove tile discovered in Văleni, graphic reconstruction by Simona Movilă; **c.** stove tiles discovered at Văleni (detail); **d.** ducat (obverse) with the effigy of Mircea the Elder (Iliescu 2008, Fig. 59; MNIR photo).

Pl. IV a.b. The tombstone of voivode Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), the church of Negru Vodă Monastery, Câmpulung Muscel (apud Vătășianu 1959); **b.** border detail; **c.** stove tiles discovered at Văleni (border detail); **d.** the south side of the funeral monument no. 2 from Sarajlije, Bosnia-Herzegovina (apud Bešlagić 1956-1957, ill. 24); **e.** the southwest side of a funerary monument in the necropolis of Letka, Bosnia-Herzegovina (apud Bešlagić 1956-1957, ill. 19); **f.** Funeral slab in the Karaula necropolis, in Duvno, Bosnia-Herzegovina (apud Bešlagić 1956-1957, ill. 2); **g.** Southern gate of the church of Lesnovo, 1341 (apud Millet 1911, ill. 163).

MARIA-VENERA RĂDULESCU
mariavenera_radulescu@yahoo.ro

Pl. I. a. b. Cahlă placă (fragmente), Văleni, jud. Argeș, sf. sec. XIV- începutul sec. XV ;
c. cahlă-placă, Văleni, jud. Argeș (reconstituire pe computer).

a.

b.

c.

d.

e.

f.

- Pl. II. a. Vladislav Vlaicu și Doamna Ana - ctitori, frescă, Biserica Domnească „Sf. Nicolae”, Curtea de Argeș (<https://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-domneasca-sfantul-nicolae-curtea-arges-123583.html>);
 b. Vladislav-Vlaicu, donator, detaliu de pe rama icoanei Sfântul Athanasie, Marea Lavră, Muntele Athos (Beza 1937);
 c. Mircea cel Bătrân și fiul său Mihail - ctitori, frescă, Biserica Mănăstirii Cozia, cca. 1390-1391 (<http://ziarullumina.ro/mircea-cel-batran-vrednic-aparator-de-neam-si-de-tara-130285.html>);
 d. Ștefan Lazarevici, principe 1389-1402 și despot al Serbiei 1402-1427, frescă de la mănăstirea Manasija (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ștefan_Lazarevic-freska.JPG);
 e. Ivan Șişman, țar al Bulgariei 1371-1395, în Tetraevanghelia lui Ivan Alexandru (https://en.wikipedia.org/wiki/Ivan_Shishman_of_Bulgaria#/media/File:IvanShishman.jpg);
 f. Vasili I Dmitrievici, mare cneaz de Moscova - Vladimir, 1389 - 1425, broderie pe saccosul arhiepiscopului Photius (detaliu), prima jumătate a secolului al XV-lea (apud Bank 1985, Fig. 302).

Pl. III. a. Ducat (avers) cu efigia lui Mircea cel Bătrân (foto MNIR);
 b. cahlă descoperită la Văleni, (reconstituire grafică de Simona Movilă);
 c. cahlă descoperită la Văleni (detaliu);
 d. ducat (avers) cu efigia lui Mircea cel Bătrân (Iliescu 2008, Fig. 59; foto MNIR).

Pl. IV. a.b. Piatra funerară a voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), biserica M-rii Negru Vodă, Câmpulung Muscel (apud Vătășianu 1959);
 b. detaliu chenar;
 c. cahlă descoperită la Văleni (detaliu chenar, foto V. Rădulescu);
 d. latura de sud a monumentului funerar nr. 2 de la Sarajlije, Bosnia-Herțegovina (apud Beșlagiĉ, op. cit., Fig. 24);
 e. latura de sud-vest a unui monument funerar din necropola de la Letka, Bosnia-Herțegovina (apud Beșlagiĉ, op. cit., Fig. 19);
 f. Dală funerară în necropola Karaula, la Duvno, Bosnia-Herțegovina (apud Beșlagiĉ, op. cit., Fig. 2);
 g. Poarta meridională a bisericii de la Lesnovo, 1341 (G. Mille 1911, Fig. 163).